

Νέες τάσεις στην επιστήμη της ιστοριογραφίας: η ιστορία των νοοτροπιών

Ελένη Βότση

Εκπαιδευτικός ΠΕ02, M.Sc & M.Ed.
elenavts33@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Επίκεντρο του ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας αποτελούν οι νέες τάσεις στην επιστήμη της ιστοριογραφίας, όπως διαμορφώθηκαν και εκφράστηκαν με την εμφάνιση του περιοδικού *Annales* στη Γαλλία. Τα *Annales* πρωτοεμφανίζονται στη Γαλλία, όχι και τόσο συμπτωματικά, το 1929, την εποχή δηλαδή που ξεσπά στην Αμερική η οικονομική κρίση της «ελεύθερης αγοράς», ο αντίκτυπος της οποίας υπήρξε διεθνής. Η σχολή αυτή συνδεδεμένη με τις κοινωνικές επιστήμες έρχεται σε αντίθεση με τη θετικιστική αφηγηματική ιστοριογραφία των μαχών και των συνθηκών, που ονομάστηκε υποτιμητικά συμβαντολογική ιστορία, καθώς στηριζόταν στην απλή αφήγηση συμβάντων, επιχειρώντας από την πλευρά της να αποκαλύψει την πολυδιάστατη πραγματικότητα που κρύβεται πίσω από το συμβάν, πίσω από το γεγονός της στιγμής που προβάλλει η πολιτική ιστορία. Μία από τις πιο ισχυρές τάσεις στα *Annales* είναι η προσπάθεια των ιστορικών να διεισδύσουν μέσω της ιστορικής τους έρευνας στη συνείδηση των ανθρώπων του παρελθόντος διερευνώντας τη νοοτροπία, τον πολιτισμό και τον καθημερινό βίο τους σε μια συγκεκριμένη εποχή και περιοχή. Η ιστορία των νοοτροπιών έτσι, θα αποτελέσει άλλο ένα πεδίο διερεύνησης της παρούσας εργασίας άμεσα συνδεδεμένο με την ιστορία των *Annales*.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Annales, νέες τάσεις στην ιστοριογραφία, ιστορία των νοοτροπιών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως κάθε επιστήμη έτσι και η ιστορία πέρασε από ένα μακρό στάδιο εξέλιξης. Συγκροτήθηκε ωστόσο, ως επιστήμη τον 19^ο αιώνα, εποχή που τα περίπλοκα προβλήματα της βιομηχανικής κοινωνίας οδήγησαν αρχικά στον θετικισμό, δηλαδή στη θετική, λογική, επιστημονική απάντηση σε αυτά, με τη χρησιμοποίηση αυστηρών μεθόδων. Η αξιολογότερη ιστορική σχολή του 19^{ου} αιώνα είναι ο γερμανικός ιστορισμός που εμμένει στην πιστή αφήγηση των γεγονότων προάγοντας κυρίως, την πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική ιστορία. Η αναγνώριση ωστόσο, που έχουν τα οικονομικά φαινόμενα στη διαμόρφωση των κοινωνικών συνθηκών και αυτών στις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις και στις σχέσεις τους με το φυσικό περιβάλλον, ανανέωσε την ιστορική επιστήμη. Σ' αυτό συνέβαλε και η ανάπτυξη των άλλων κοινωνικών επιστημών, δηλαδή της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής και ατομικής ψυχολογίας, της ψυχανάλυσης, της εθνολογίας, της γεωγραφίας, της πολιτικής επιστήμης και οικονομίας, της δημογραφίας και της ανθρωπολογίας. Δημιουργήθηκαν έτσι νέες τάσεις στην επιστήμη της ιστορίας που εκφράστηκαν συχνά μέσα από το περιοδικό *Annales* που εγκαινιάζει μια νέα ιστορική σχολή, παρά τις διαφορετικές απόψεις των συνεργατών του ιστορικών (Γιαννόπουλος, Κατσουλάκος, Οικονομοπούλου, 1989). Σύμφωνα με τον Κ. Γαγανάκη τα *Annales* δεν είχαν ως πρόθεση τη δημιουργία μίας ιστορικής σχολής που θα προωθούσε έναν αποκλειστικό τρόπο ιστορικής ερμηνείας. Στο τέλος μόνο, της δεύτερης μπρωντελιανής, περιόδου του κινήματος εμφανίζονται μία τάση δημιουργίας σχολής που είναι εξαιρετικά βραχύβια (Γαγανάκης 1991: 61 – 62).

ANNALES: ΝΕΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η σχολή των *Annales* συνδέεται με τις κοινωνικές επιστήμες και έρχεται σε αντίθεση με τη θετικιστική αφηγηματική ιστοριογραφία των μαχών και των συνθηκών, που ονομάστηκε υποτιμητικά συμβαντολογική ιστορία, καθώς στηριζόταν στην απλή αφήγηση συμβάντων,

επιχειρώντας από την πλευρά της να αποκαλύψει την πολυδιάστατη πραγματικότητα που κρύβεται πίσω από το συμβάν, πίσω από το γεγονός της στιγμής που προβάλλει η πολιτική ιστορία (Γιαννόπουλος, Κατσουλάκος, Οικονομοπούλου 1989). Τα *Annales* προσπαθούν να αναδείξουν τις σιωπές της επίσημης ιστορίας των μεγάλων και ισχυρών που αρνούνταν το καθημερινό, το λαϊκό και το κοινό, εκδηλώνοντας τη δική τους αντίσταση όχι μόνο μέσω θεωρητικών διακηρύξεων αλλά και μέσα από την έμπρακτη εφαρμογή τους, συνιστώντας έτσι ένα μαχητικό περιοδικό. Το πρώτο ωστόσο, κείμενο που θεμελιώνει τη λογική της αντίστασης των *Annales* κάνει την εμφάνισή του πολύ πριν από το 1929, ανήκει στον κοινωνιολόγο και οικονομολόγο Φρανσουά Σιμιάν και δημοσιεύεται το 1903 στο Παρίσι με τον τίτλο «Methode historique et science sociale». Καταδικάζοντας την επικυριαρχία της πολιτικής ιστορίας και την επικέντρωση της έρευνας σε άτομα παρά σε σύνολα και θεσμούς, συνιστά ένα προγραμματικό κείμενο που τοποθετεί την ιστορία στην καρδιά των κοινωνικών επιστημών και διακηρύσσει ανάμεσα σε άλλα πως η ιστορία, για να ανταποκριθεί στις επιστημονικές προδιαγραφές, θα πρέπει να μετατοπίσει το ενδιαφέρον της από τη μελέτη των μοναδικών συμβάντων στη μελέτη των επαναλαμβανόμενων φαινομένων (Γαγανάκης, 1991· Σκουτέρη, 1982).

Οι εκδότες του περιοδικού *Annales*, Λυσιέν Φεβρ και Μαρκ Μπλοχ, χρησιμοποίησαν κατά την πρώτη έκδοση του περιοδικού, στο εισαγωγικό τους σημείωμα, σχεδόν πανομοιότυπα τους όρους του Σιμιάν, διακηρύσσοντας ότι το περιοδικό τους θα ενοποιήσει με εμπειρικό τρόπο τον χώρο των κοινωνικών επιστημών, εξαγγέλλοντας την πρόκριση μιας ιστορίας μαζών που θα έδινε έμφαση στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Αν ο θεμέλιος λίθος της θεωρίας των *Annales* είναι το άρθρο του Σιμιάν, η διδακτορική διατριβή του Φεβρ για την επαρχία France – Comte (1910) αποτελεί το κλασικό υπόδειγμα αυτής της νέας μεθοδολογικής ιστοριογραφικής προσέγγισης που το περιοδικό εισηγείται. Η σημαντικότερη καινοτομία που εισάγει το έργο αυτό είναι η ίδια η επιλογή του θέματος και ο τρόπος προσέγγισής του. Στην France – Comte στην εποχή του Φιλίππου Β', το αντικείμενο της μελέτης δεν είναι ο βασιλιάς αλλά η ίδια η επαρχία (Σκουτέρη, 1982). Πρόθεση του Φεβρ ήταν «να ανασυγκροτήσει την εσωτερική ζωή μιας πολιτικής οντότητας, αυτής της επαρχίας France Comte, αναζητώντας τα βαθιά ριζωμένα αίτια των ανθρώπινων αποφάσεων στην ταπεινή πραγματικότητα της επαρχιώτικης ζωής και στις αλλαγές στην κοινωνική διαστρωμάτωση» (Γαγανάκης, 1991: 34, 39). Από τη στιγμή μάλιστα, που η ιστορία εγκαταλείπει τις πολιτικές πράξεις, τις διπλωματικές ενέργειες και τους πολέμους ενός βασιλιά, για να ασχοληθεί με την καθημερινότητα των ανθρώπων μιας περιοχής, γίνεται αντιληπτό ότι η ιστορική πραγματικότητα δεν αποτελείται μόνο από μοναδικά, ατομικά και ανεπανάληπτα γεγονότα, όπως είχε υποστηρίξει ο θετικιστικός ιστορισμός, αλλά εμπεριέχονται σ' αυτήν και άλλες κατηγορίες, όπως το διαρκές, το κανονικό και το αναγκαίο., (Γιαννόπουλος, Κατσουλάκος, Οικονομοπούλου, 1989: 28 – 31).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το μοναδικό γίνεται περισσότερο αντιληπτό ως παραλλαγή ή σπανιότερα ως απόκλιση από τον κανόνα, ενώ μέσα από αυτόν τον τρόπο προσέγγισης αναδεικνύεται μια συνολική ιστορία, κοινωνική και οικονομική που σε τελευταία ανάλυση είναι και πολιτική (Σκουτέρη, 1982). Η συνολική αυτή ιστορία απαλλάσσεται από τους αυθαίρετους κατακερματισμούς και δεν αποσκοπεί στην αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων, αλλά στην κατανόηση των ανθρώπινων πράξεων μέσα από το πρόταγμα των αιτιακών εξηγήσεων. Ο ιστορικός μπορεί να ενδιαφερθεί για μερικές από τις δραστηριότητες του ανθρώπου, για παράδειγμα τις οικονομικές, αλλά με έναν όρο: να μην ξεχάσει ποτέ ότι αυτές οι δραστηριότητες εξαρτώνται από το σύνολο της κοινωνίας. Μ' αυτήν την έννοια η ιστορία των *Annales*, επειδή εξετάζει κάθε δραστηριότητα του ανθρώπου σε σχέση με το σύνολο της κοινωνίας, είναι συνολική (Γιαννόπουλος, Κατσουλάκος, Οικονομοπούλου, 1989). Η ιστοριογραφία των *Annales* είναι επιπροσθέτως, με ελάχιστες εξαιρέσεις είτε τοπική, όπως στην περίπτωση της «France – Comte», είτε υπερεθνική, όπως στην περίπτωση της «Μεσογείου» του Μπρωντέλ (Iggers, 1999). Είναι ακόμη, σύμφωνα με τον όρο που ο Μπρωντέλ χρησιμοποίησε μία «ολική ιστορία» που μελετούσε ολόκληρους κοινωνικούς σχηματισμούς σε όλες τις μορφές της ιστορικής διάρκειάς τους. Είναι όμως κυρίως, σύμφωνα με τη διακήρυξη των προθέσεων των Μπλοχ και Φεβρ μία ανθρωπινότερη και ευρύτερη

ιστορία που έδινε έμφαση στον ρόλο των μαζών και των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στη διαμόρφωση της ιστορικής πραγματικότητας (Γαγανάκης, 1991: 34, 48).

Όταν το 1957, μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και τον τραγικό θάνατο του Μπλοχ από τους Ναζί το 1944, θα αναλάβει τη διεύθυνση των *Annales* ο Φερνάν Μπρωντέλ, θα γράψει χαρακτηριστικά στο εκδοτικό του σημείωμα που έφερε τον τίτλο *Les Annales continuent*: «Ούτε ο Μ. Μπλοχ ούτε ο Λ. Φέβρ είχαν την επιθυμία ή την αυταπάτη ότι δημιουργούσαν σχολή [...] Μάλλον έψαχναν και αναζητούσαν σ' όλη τους τη ζωή» (Iggers, 1999: 77). Κατά τον Μπρωντέλ τα *Annales* θα συνεχίσουν να αντιπροσωπεύουν «την ιστορία, την εξωθημένη στα ακραία της όρια, δηλαδή στην καρδιά όλων των επιστημών που μελετούν τον άνθρωπο. Και ως τα σήμερα, την ιστορία την περιτριγυρισμένη από τις επικίνδυνες φλόγες του περιστατικού» (Σκουτέρη, 1982: 60). Οι εκδότες των *Annales* και στις μεταγενέστερες φάσεις κυκλοφορίας του περιοδικού δεν έπαψαν να διακηρύσσουν την πίστη τους στο νεωτερικό. Κάτω από το απρόσωπο ωστόσο, συλλογικό υποκείμενο *Annales* υποφώσκουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, η ύπαρξη των οποίων με τη σειρά της έρχεται να αποδείξει την αφομοιωτική δύναμη του περιοδικού και της σχολής την οποία εκφράζει. Υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στη μικρή περιθωριακή ομάδα των καθηγητών του Στρασβούργου που εναντιώθηκε αρχικά στο πανεπιστημιακό θετικιστικό κατεστημένο της Σορβόνης και στη συνέχεια στο ίδιο το κατεστημένο που σταδιακά δημιούργησαν τα *Annales*, πολεμώντας έναν εσωτερικό αυτή τη φορά εχθρό που έτεινε να εξοβελίσει τη νεωτερικότητα από τους κόλπους του (Σκουτέρη, 1982). Σύμφωνα με τον Κ. Γαγανάκη ωστόσο, «οι Bloch και Febvre δεν υπήρξαν ούτε αιρετικοί ούτε περιθωριακές φιγούρες στον πανεπιστημιακό μικρόκοσμο της Γαλλίας... Η ιδρυτική ομάδα του κινήματος ήταν στην πραγματικότητα μια ομάδα προνομιούχων πανεπιστημιακών που, σε αντίθεση με τον Henri Berg και άλλες εξωπανεπιστημιακές φωνές, είχαν ισχυρές προσβάσεις στον ακαδημαϊκό μικρόκοσμο της Γαλλίας» (Γαγανάκης 1991: 32 - 34).

Οι αντιστάσεις των *Annales* συνοδεύονται από την επιμονή σε βασικές ιδέες που συνιστούν και πρωταρχικές αρχές των μελών τους. Εμμένουν για παράδειγμα, στο ότι πίσω από το συμβάν, το προπέτασμα καπνού, υποκρύπτεται μια πολυδιάστατη πραγματικότητα που πρέπει να ανακαλύψουν. Πίσω επιπλέον, από τις μειοψηφίες των πόλεων κρύβονται οι πλειοψηφίες της περιφέρειας, πίσω από τον δυτικό κόσμο κρύβεται ο άλλος κόσμος που είναι αντικείμενο μελέτης (Σκουτέρη, 1982). Η σφαιρική τελικά, ιστορία, η συνολική ιστορία, η ιστορία της μακράς διάρκειας, η κοινωνική ιστορία είναι μια άλλη ιστορία, γιατί αποτελεί την ιστορία του «άλλου» και αυτή επιζητούν τα *Annales* να αναδείξουν. Η εμμονή τους σε αυτές τις θέσεις έρχεται να καταδείξει ότι η ιστορία είναι κοινωνικά υπεύθυνη επιστήμη που αναζητά την κατανόηση του παρόντος μέσω του παρελθόντος. Ο ίδιος ο Μπλοχ υποστηρίζει πως «...για την ερμηνεία των σπάνιων ντοκουμέντων που μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε τις θολές του απαρχές, για τη διατύπωση των ορθών ερωτήσεων, ακόμη και για τη διασαφήνιση του αντικείμενου μας, ήταν αναγκαίο να πληρούμε μια προϋπόθεση: της παρατήρησης και ανάλυσης του σημερινού τοπίου· αυτό μόνο έδωσε τις απαραίτητες για την εκκίνησή μας συνολικές προοπτικές» (Bloch 1994: 73). Κάτω από αυτές τις συνθήκες η αντίσταση των *Annales*, συνιστά μια ιστορία – αντίσταση ή αλλιώς μια ιστορία – πρόβλημα, με την έννοια ότι ο ιστορικός αφορμώμενος από ένα σύγχρονό του πρόβλημα και βασιζόμενος σ' αυτό, προσπαθεί να διερευνήσει το παρελθόν και να κατανοήσει τους τρόπους διαμόρφωσης των κοινωνικοοικονομικών πραγματικοτήτων και τους μηχανισμούς που τις μεταβάλλουν (Γαγανάκης, 1991). Η αντίσταση των *Annales* σε αυτές τις περιπτώσεις συχνά λαμβάνει πολιτικές αποχρώσεις, μεταθέτοντας την αντιπαράθεση από τον χώρο τον ακαδημαϊκό στον χώρο της πολιτικής και της πάλης των ιδεών (Σκουτέρη, 1982).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΝΟΟΤΡΟΠΙΩΝ: ΤΟ «ΣΗΜΑ ΚΑΤΑΤΕΘΕΝ» ΤΩΝ ANNALES

Ετυμολογικά ο όρος *mentalites* που χρησιμοποιείται για να εκφράσει την ιστορία των νοοτροπιών προέρχεται από το επίθετο *mental* (*mens – mentis* σημαίνει στα λατινικά *νοος*) που αναφέρεται στο πνεύμα. Ο γαλλικός ωστόσο, όρος *mentalite* που εμφανίζεται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, συνδέεται με την αγγλική φιλοσοφία του 17^{ου} αιώνα και δηλώνει τις συλλογικές αποχρώσεις του ψυχισμού, τον ιδιαίτερο τρόπο που συναισθάνεται, σκέφτεται και

αντιλαμβάνεται τα πράγματα γύρω του ένας λαός ή μία συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων (Goff, 1983: 323 – 324). Ο τίτλος τελικά, που επέλεξε ο Λέβι Μπρουλ για το βιβλίο του *La mentalite primitive* είναι αυτός που καθιέρωσε στον χώρο των κοινωνικών επιστημών γύρω στα 1920 τον όρο *νοοτροπία* (Dubu, 2000: 119). Οι ιστορικοί της τρίτης γενιάς των *Annales*, που εκδηλώνει γενικευμένη στροφή στις κοινωνικές επιστήμες και στην εφαρμογή ποσοτικών μεθόδων και κυρίως, οι Ρόμπερτ Μαντρού, Ζακ Λε Γκοφ και Ζωρζ Ντυμπύ, οι οποίοι μελέτησαν τις λαϊκές συμπεριφορές μέσα σε οικονομικά και κοινωνικά πλαίσια, είναι αυτοί που καθιέρωσαν την ιστορία των νοοτροπιών. Ο πρώτος ιστορικός ωστόσο, που πρότεινε ένα καινούριο αντικείμενο μελέτης, τις *νοοτροπίες*, ήταν ο Φεβρ. Ήδη ο Μπλοχ μέσα από το έργο του *Les Rois thaumaturges* καλούσε τους ιστορικούς να λάβουν υπόψη τους το «νοητικό κλίμα», τις συγκινησιακές και βιωματικές πλευρές που βρίσκονται μέσα στις συλλογικές νοοτροπίες (Iggers, 1999: 75, 84 – 85). Το αναμφισβήτητο «σήμα κατατεθέν» των *Annales* υπήρξε η ιστορία των νοοτροπιών που αποτελούσε μία ουσιαστικά καινοτόμα πρόταση της ομάδας στον χώρο της ιστορικής επιστήμης (Γαγανάκης 1991). Ο Φεβρ υποστήριξε ωστόσο, με μεγαλύτερη ακόμη επιμονή τη συγγραφή της ιστορίας των «ευαισθησιών», των οσμών, των φόβων, των συστημάτων αξιών, του τρόπου με τον οποίο σκέφτονται, αισθάνονται, διαφέρουν οι άνθρωποι από εποχή σε εποχή, τη συγγραφή της ιστορίας δηλαδή, των νοοτροπιών (Dubu, 2000: 118), δίπλα στην οποία εμφανίζεται ενισχυμένη και η ανθρωπολογική ιστορία που δέχεται επιρροές από το έργο του Μπλοχ (Γαγανάκης, 1991).

Κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα η εθνολογία και η παιδοψυχολογία είναι τα δύο επιστημονικά ρεύματα που θα επηρεάσουν τη σημασιολογική διαμόρφωση του όρου *νοοτροπία*. Στο πλαίσιο της εθνογραφίας στα τέλη του 19^{ου} – αρχές του 20^{ου} αιώνα, η νοοτροπία έρχεται να δηλώσει τον «ψυχισμό των πρωτόγονων» που δε διακρίνεται (στα μάτια του εθνογράφου) από τον ατομικό ψυχισμό αλλά από τον συλλογικό νου, περιοριζόμενος σε ανακλαστικές – αυτοματικές ενέργειες. Η υποβιβαστική ωστόσο, αυτή τάση του όρου, όπως διαμορφώθηκε μέσα από το βιβλίο του Λέβι Μπρουλ *Les Fonctions mentales dans les societes inferieures* – αν και ο Λέβι Μπρουλ υποστήριξε ότι η νοοτροπία των πρωτόγονων δε διαφέρει ουσιαστικά από τη νοοτροπία των μελών των εξελιγμένων κοινωνιών (Goff, 1983: 326) - βαραίνει στην ιστορία της νοοτροπίας, που κάτω από την επίδραση (μεθοδολογική και θεματογραφική) της εθνολογίας, επιλέγει οριακά προς εξέταση θέματα, νεοεμφανιζόμενες κοινωνικές κατηγορίες, ζητήματα κοινωνικής παθογένειας και άλλα που ανήκουν στη σφαίρα του περιθωριακού, του εκκεντρικού, του παράλογου ή του μη φυσιολογικού. Έτσι συνθέτονται εργασίες που αφορούν τη μαγεία, την αίρεση, την ποικιλία των στάσεων απέναντι στο θαύμα ή τον θάνατο, τα διακριτικά της εξουσίας, τη νεοαναδυόμενη τάξη των εμπόρων στη φεουδαρχική κοινωνία κ.α. Η επιλογή εξάλλου, των στρουκτουραλιστικών μεθόδων από την πλευρά της ιστορίας της νοοτροπίας, οφείλεται στους δεσμούς που ανέπτυξε με την εθνολογία, αφού σε τελική ανάλυση η ίδια η νοοτροπία συνιστά μια δομή (Dubu, 2000).

Ο Φεβρ και ο Μπλοχ δίνουν μεγάλη βαρύτητα στις ανώνυμες δομές και στις συγκινησιακές και βιωματικές πλευρές που βρίσκονται μέσα στις συλλογικές νοοτροπίες, οι οποίες συνιστούν το αντικείμενο της ιστορικής ανθρωπολογίας (Iggers, 1999). Οι ιστορικοί των *Annales* και στο επίπεδο της μελέτης των νοοτροπιών μένουν σε γενικές γραμμές προσηλωμένοι στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν από τα περιστατικά και να μελετήσουν τη μακρά διάρκεια, τη δομή, τη συνέχεια. Οι Μπλοκ και Μπρωντέλ εγκαταλείπουν τον τύπο της ευθύγραμμης ιστορικής αφήγησης που παρακολουθεί τη διαδοχή των γεγονότων, επιλέγοντας μία μορφή ιστορίας που εξετάζει τις συνθήκες μίας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Η μελέτη των νοοτροπιών αποτελεί για τους ίδιους μια στατική, κατά το δυνατόν πληρέστερη και οξυδερκή περιγραφή και ερμηνεία. Ακόμη όμως, και μία συγκεκριμένη εποχή, κατά τον Μπρωντέλ, δεν αποτελεί μία συμπαγή χρονική ενότητα, καθώς ο ιστορικός χρόνος παραλλάσσεται και αποκτά διαφορετική κάθε φορά ταχύτητα ανάλογα με το αντικείμενο της μελέτης που μπορεί να εστιάζεται άλλοτε στους γρήγορους ρυθμούς της πολιτικής ιστορίας και άλλοτε στην κοινωνική, φυσική, οικονομική και πολιτισμική ιστορία που μεταβάλλονται με αργούς ρυθμούς (Σκουτέρη, 1982· Iggers, 1999).

Η μακρά διάρκεια είναι το εννοιολογικό εργαλείο που πρόσφερε ο Μπρωντέλ στους ιστορικούς και αναφέρεται σε εκείνη την ιστορία που εμφανίζεται σαν αναλλοίωτη λόγω της μακροχρόνιας σταθερότητας των αξιών της, και που συμπεριλαμβάνει για παράδειγμα τον

εμπορικό καπιταλισμό στην Ευρώπη από τον 14^ο έως και τον 18^ο αιώνα, τις αναστατώσεις που προκαλούσαν οι εποχιακές αγροτικές κρίσεις, τον πρωτεύοντα ρόλο της θάλασσας, της ναυτιλίας και του εμπορίου, τη βαρύνουσα σημασία των πολύτιμων μετάλλων πριν από την ανάπτυξη της πίστωσης και τις ευρύτερες «δομές» που παραμένουν σταθερές για μεγάλα χρονικά διαστήματα (Γαγανάκης, 1991). Η ιστορία, λοιπόν, της μακράς διάρκειας περιλαμβάνει εκείνες τις όψεις της ζωής που υφίστανται ελάχιστες αλλαγές στη διάρκεια των αιώνων (Iggers, 1999). Από την άλλη ο Μπρωντέλ χρησιμοποιεί τον αμετάφραστο και στα ελληνικά και στα αγγλικά όρο *conjuncture* αναφερόμενος στην ιστορία της μεσαιώνας διάρκειας που περιλαμβάνει κυκλικές αλλαγές οικονομικού για παράδειγμα χαρακτήρα που συντελούνται σε χρονικό διάστημα «μέσης διάρκειας» (Γαγανάκης, 1991: 46- 47). Ο χρόνος της μακράς ωστόσο, διάρκειας ή της μέσης εξοβελίζει την ποικιλομορφία και τη δυναμικότητα των νοοτροπιών, καθώς όλοι μοιράζονται κοινούς κώδικες επικοινωνίας. Η γαλλική ιστορική σχολή των *Annales* αφήνει ωστόσο, περιθώρια για διαφοροποιήσεις μέσα στους κόλπους της και σε αυτόν τον τομέα, παραδεχόμενη και άλλους τρόπους προσεγγίσεων και ερμηνειών (Σκουτέρη, 1982).

Το δεύτερο επιστημονικό ρεύμα που επηρέασε την ιστορία των νοοτροπιών είναι η παιδοψυχολογία. Το παιδί παύει πια να αντιμετωπίζεται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα σαν μικρός ενήλικας, συχνά όμως στο εξής θα φτάσει στο σημείο να νοείται ως νοητικά ανήλικος. Το 1970 για πρώτη φορά στο λεξιλόγιο της *Psychopedagogie et psychiatrie de l' enfant* ορίζεται η έννοια της παιδικής νοοτροπίας. Σήμερα όμως, η νοοτροπία δεν παίζει κανένα ρόλο στην ψυχολογία, καθώς ο όρος δεν αποτελεί μέρος του τεχνικού λεξιλογίου του ψυχολόγου. Εμπόδιο έτσι, στην ανάλυση της ιστορίας της νοοτροπίας αποτελεί το γεγονός ότι ο όρος *mentalites* μοιάζει να έχει περιπέσει στις μέρες μας σε πλήρη αχρηστία στην επιστήμη της ψυχολογίας. Πώς, λοιπόν, η ιστορία των συλλογικών ψυχολογιών να χρησιμοποιήσει εποικοδομητικά έναν όρο που η ίδια η επιστήμη της ψυχολογίας που τον εξέθρεψε, σήμερα απορρίπτει; Από την άλλη πάλι πλευρά απαντώνται συχνά παραδείγματα μεταβίβασης όρων και εννοιών από τη μια επιστήμη στην άλλη. Μπορεί, λοιπόν, και η νοοτροπία να γνωρίσει στο πεδίο της ιστορικής έρευνας μια επιτυχία που δε γνώρισε στον τομέα της ψυχολογίας. Η ακτινοβολία τελικά, της νέας γαλλικής ιστορικής σχολής που καλλιέργησε την ιστορία της νοοτροπίας με βασικούς εκπροσώπους τους Λισιέν Φεβρ, Ζορζ Ντυμπύ και Ρόμπερτ Μαντρού, εξασφάλισε και την επιτυχία της λέξης (Σκουτέρη, 1982).

Η «συγγένεια» επιπλέον, του ιστορικού της νοοτροπίας με τον κοινωνικό ψυχολόγο είναι μεγάλη, καθώς οι όροι *συμπεριφορά* και *στάση* έχουν ιδιαίτερη σημασία και για τους δύο. Η γειννίαση των δύο επιστημών εντοπίζεται θεματολογικά στην ανάπτυξη των μελετών γύρω από την εγκληματικότητα και τις παρεκκλίνουσες – περιθωριακές συμπεριφορές προηγούμενων εποχών και μεθοδολογικά στην εφαρμογή σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης και των εκλογικών συμπεριφορών, κάτι που με τη σειρά του δίνει ώθηση στην ανάπτυξη της ποσοτικής ιστορίας. Αντίστοιχα, συσχετισμός παρατηρείται ανάμεσα στην ιστορία της νοοτροπίας και την κοινωνιολογία, αφού αντικείμενο και των δύο επιστημών είναι το συλλογικό. Η νοοτροπία είναι το κοινό σημείο που συνδέει τους ανθρώπους, τα ιστορικά υποκείμενα μιας εποχής, που αναπτύσσουν την ατομική, ιδιαίτερή τους δράση, οικονομική, πολιτική, κοινωνική, αλλά εμπορούνται από μία ή και περισσότερες κοινές νοοτροπίες, χαρακτηριστικές της κοινωνίας και της εποχής τους, που εκδηλώνονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο κάθε φορά βαθμό (Σκουτέρη, 1982). Αποτελεί βασική αρχή των ιστορικών της νοοτροπίας, ακόμη και στις περιπτώσεις που έπρεπε να μελετήσουν την περίπτωση μιας συγκεκριμένης προσωπικότητας, να μη στέκονται στη μοναδικότητα των σκέψεων αυτού του ατόμου, γιατί δεν ήθελαν να το απομονώσουν από το κοινωνικό σώμα στο οποίο ήταν ενταγμένο (Duby, 2000).

Η ιστορία των νοοτροπιών έρχεται να συμπληρώσει την ιστορική ανάλυση, προσθέτοντας αυτό που υπολείπεται της μέχρι τότε καθιερωμένης – επίσημης ιστοριογραφικής μελέτης. Έτσι, στην αναζήτηση για παράδειγμα των αιτιών που οδήγησαν στην εκδήλωση των σταυροφοριών, η ιστορία της νοοτροπίας έρχεται να συνυπολογίσει μαζί με τη δημογραφική ανάπτυξη, την εμπορική απληστία των ιταλικών πόλεων, την προσπάθεια της παπικής εκκλησίας να αποκαταστήσει την ενότητα του χριστιανικού κόσμου οργανώνοντας επίθεση στους αλλόθρησκους, και τη συλλογική θρησκευτική νοοτροπία των ανθρώπων εκείνης της εποχής, χωρίς την οποία δε θα μπορούσε να ερμηνευτεί στην ουσία του το όλο φαινόμενο. Αντίστοιχα,

η μεσαιωνική νοοτροπία της «φεουδαρχικής αντίληψης περί υπηρεσίας» έρχεται να ερμηνεύσει το φαινόμενο της φεουδαρχίας, που δε γίνεται κατανοητό μόνο ως ένα σύνολο θεσμών, ως ένας τρόπος παραγωγής και ως ένα κοινωνικό ή στρατιωτικό σύστημα οργάνωσης. Με τον ίδιο τρόπο η ιστορία των νοοτροπιών έρχεται να αντιμετωπίσει την καπιταλιστική κοινωνία, όχι μόνο ως προϊόν ενός νέου τρόπου παραγωγής και μιας εκχρηματισμένης οικονομίας ή ως οικοδόμημα της αστικής τάξης, αλλά και ως απότοκο μιας νεοδιαμορφούμενης στάσης και νοοτροπίας απέναντι στην εργασία και το χρήμα, για την οποία ο Μαξ Βέμπερ έκανε λόγο στο βιβλίο του «Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού» (Goff, 1983).

Η ιστορία της νοοτροπίας έρχεται ακόμη, να αντικαταστήσει την ιστορία των ιδεών των κυρίαρχων τάξεων που θεωρούταν ότι τη μιμούνται τα κατώτερα στρώματα. Εστιάζει στη συλλογική συνείδηση φωτίζοντας τον καθημερινό βίο όχι μόνο των ανώτερων αλλά και των κατώτερων κοινωνικών ομάδων. Διακρίνεται επίσης, από την ιστορία των ιδεών, καθώς γεννήθηκε ως ένα βαθμό μέσα από την αντιπαράθεση μαζί της (Iggers, 1999). Σύμφωνα ωστόσο, με τον Κάρλο Κίνζμπουργκ πίσω από τη συλλογική νοοτροπία επανεμφανίζεται η παραδοσιακή ιστορία των ιδεών, επισημαίνοντας πως ακόμη και ο Φεβρ γράφοντας για την ιστορία του Ραμπελαί, αναφέρεται στον αγροτικό κόσμο, που αποτελούσε τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού εκείνης της εποχής, ως μάζα αιχμάλωτη των δεισιδαιμονιών και των προλήψεων (Ginzburg, 1994: 29). Η ιστορία των νοοτροπιών συνδέεται ωστόσο, στενά με την ιστορία της κουλτούρας, καθώς μελετά τις συνθήκες της καθημερινής ζωής και της καθημερινής εμπειρίας, τη γλώσσα, τα σύμβολα, τις τελετουργίες, τα πολιτιστικά και αξιακά γενικότερα συστήματα στο πλαίσιο των οποίων οι νοοτροπίες διαμορφώνονται και εξελίσσονται (Iggers, 1999).

Ο όρος «κουλτούρα» αναφερόμενος στο σύνολο των στάσεων, των δοξασιών και των κωδίκων συμπεριφοράς των υπάλληλων τάξεων μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, χαρακτηρίζεται από μία σχέση αλληλεπίδρασης με την κυρίαρχη κουλτούρα και προέρχεται από τον χώρο της πολιτισμικής ανθρωπολογίας (Ginzburg, 1994). Οι ανθρωπολόγοι κατέδειξαν, λοιπόν, στους ιστορικούς την αξία της κουλτούρας για την κατανόηση της πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Έτσι συντελείται το πέρασμα από την πολιτική ιστορία στην κοινωνική ιστορία, η οποία αντικαθίσταται με τη σειρά της από τη νέα αυτή μορφή ιστορίας που εστιάζει στη μελέτη της κουλτούρας. Οι νέοι ιστορικοί της κουλτούρας, αν και άσκησαν αυστηρή κριτική στις κοινωνικο – επιστημονικές προσεγγίσεις, ήταν αναγκασμένοι να επιστρέψουν στα αρχεία, για να τεκμηριώσουν την ανάπλαση της τοπικής κουλτούρας που μελετούσαν (Iggers, 1999).

Οι νοοτροπίες ωστόσο, δεν είναι ξεκομμένες από τις κοινωνικές δομές, αλλά διατηρούν μαζί τους σύνθετες σχέσεις, αποτελώντας στοιχεία των κοινωνικών αγώνων και πιέσεων, αλλά και η κοινωνική ιστορία σημαδεύεται από μύθους συνδεδεμένους με ποικίλες νοοτροπίες, κοινές, ταξικές κ.α. που ο ιστορικός καλείται να μελετήσει. Συχνά στην ίδια εποχή συνυπάρχουν πολλές νοοτροπίες, ενώ ουσιαστικό ζήτημα παραμένει και η κατανόηση του μετασχηματισμού των νοοτροπιών και της αντικατάστασής τους από άλλες. Έχει ιδιαίτερη σημασία εξάλλου, οι νοοτροπίες να μελετώνται συνδυαστικά με τον τόπο και τα μέσα παραγωγής τους, που συνιστούν τα κέντρα ουσιαστικά, σφυρηλάτησής τους (Goff, 1983· Iggers, 1999). Οι ιστορικοί των νοοτροπιών υποστήριζαν πως η μελέτη του συστήματος των νοητικών παραστάσεων μέσα στη μακρά διάρκεια, δε θα έπρεπε με κανέναν τρόπο να αποσπασθεί από τη μελέτη των υλικών συνθηκών. Ο Ζωρζ Ντυμπύ γράφει χαρακτηριστικά: «Αυτό που αναζητούσαμε στην πραγματικότητα, ήταν κάτι που συνέβαινε στα κεφάλια των ανθρώπων και τα κεφάλια δεν μπορούν να αποκοπούν από το σώμα» (Duby, 2000: 121). Οι παραδόσεις των *Annales* τόνιζαν τις υλικές βάσεις της κουλτούρας. Στην ανθρωπολογική τους μάλιστα, εκδοχή οδηγούσαν και προς μια ιστορία των συνειδήσεων, ανοιχτή στις βιωματικές πλευρές της ζωής (Iggers, 1999).

Βασική τους ιδέα ήταν ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει ασυνείδητο παρά μόνο σε σχέση με μία συνείδηση, δηλαδή σε σχέση με έναν άνθρωπο. Αυτό το οποίο προσπαθούσαν να περιγράψουν ήταν όχι αυτό που τυχαία απωθεί ένας άνθρωπος από τη συνείδησή του, αλλά τις κληρονομημένες προλήψεις και εικασίες στις οποίες σχεδόν μηχανικά αναφέρεται κάθε στιγμή στη ζωή του (Duby, 2000), ερχόμενοι έτσι σε αντίθεση με τις αυστηρότερες

κοινωνικοπολιτικές αναλύσεις της συλλογικής συνείδησης από τους Μαρξιστές Αλμπέρ Σομπούλ και Τζορτζ Ρουντ, που συνήθιζαν να τονίζουν τη σημασία των συνειδητών συμπεριφορών σε βάρος των υποσυνείδητων κινήτρων. Ενώ γενικότερα η έμφαση στη μελέτη της κουλτούρας δόθηκε σε βάρος των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών διαδικασιών, τα γεγονότα μετά το 1989 έκαναν κατανοητό πως οι διαδικασίες αυτές δεν μπορούν να αγνοούνται. Από την άλλη η κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και η επανεμφάνιση παλαιότερων εθνικιστικών και φονταμελιστικών νοοτροπιών στις σύγχρονες συνθήκες, κατέδειξε πως είναι ανεπαρκής για την ιστορική ανάλυση μόνο η πολιτικοοικονομική μελέτη, αλλά χρειάζεται μία ευρύτερη ιστορική προσέγγιση που θα λαμβάνει υπόψη και τις πολιτισμικές και θεσμικές πλευρές της κοινωνίας (Iggers, 1991).

Η ιστορία των νοοτροπιών δε χαρακτηρίζεται ωστόσο, μονάχα από την επαφή της με τις άλλες επιστήμες και την ενασχόλησή της με τομείς εξοβελισμένους από την παραδοσιακή ιστορία. Προχωρά στον συγκεκριισμό του ατομικού με το συλλογικό, του επαναλαμβανόμενου με το συγκυριακό, της εμπρόθετης με την ασύνειδη δράση, της περιθωριακής συμπεριφοράς με τη γενικευμένη και της μακράς με τη βραχεία διάρκεια. Εστιάζει ακόμη, στο καθημερινό σκεύος ή ένδυμα του φτωχού χωρικού, γιατί εκεί αντανάκλαται το ύφος μιας εποχής, τα πρότυπα της οικονομίας, της μόδας και του γούστου. Το ενδιαφέρον της επιπρόσθετα, στρέφεται και στη μελέτη των ανακολουθιών που μπορεί να παρουσιάζονται ως απότοκοι της δυσκολίας των πνευμάτων να προσαρμοστούν στις κοινωνικές, τεχνολογικές ή οικονομικές εξελίξεις. Η ιστορία των νοοτροπιών μπορεί να χαρακτηριστεί κατά συνέπεια ως η ιστορία της βραδυπορίας μέσα στην ιστορική εξέλιξη. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν μηχανήματα και τεχνολογικά επιτεύγματα διατηρώντας τις νοοτροπίες που είχαν πριν από τη χρήση τους. Οι αυτοκινητιστές διατηρούν στο λεξιλόγιό τους όρους των ιπποτών, ενώ οι εργάτες των εργοστασίων του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιούν την αγροτική ορολογία των πατεράδων ή παππούδων τους (Goff, 1983).

Η ιστορία των νοοτροπιών αναγνωρίζει εξάλλου, πως τα συστήματα σκέψης έχουν μακρινό απόηχο, κι ας δίνουν την εντύπωση αυθόρμητων, αντανάκλαστικών κινήσεων. Αποτελεί επιπλέον, εκείνο που διαφεύγει από τα ατομικά υποκείμενα της ιστορίας αποκαλύπτοντας το απρόσωπο περιεχόμενο της σκέψης τους και ανακαλύπτοντας ό,τι κοινό είχαν για παράδειγμα μεταξύ τους ο Καίσαρας και ο τελευταίος στρατιώτης του, ο βασιλιάς και ο αφανής χωρικός της επικράτειάς του (Iggers, 1991). Ασκώντας ωστόσο, ο Κίνζμπουργκ κριτική σε αυτού του τύπου τις έρευνες επισημαίνει τον κίνδυνο να καταλήξει κανείς μέσα από αυτές «σε μη νομιμοποιούμενες προεκτάσεις», όπως έκανε για παράδειγμα ο Φέβρ, ο οποίος σε έργο του εσφαλμένα προσπάθησε να αναγάγει την έρευνά του γύρω από ένα άτομο (*τον Ραμπελαί*) «σε αναγνώριση των νοητικών συντεταγμένων μιας ολόκληρης εποχής» (Ginzburg, 1994: 28).

Πηγές για τον ιστορικό της νοοτροπίας αποτελούν κάθε λογής τεκμήρια: διοικητικά έγγραφα, φορολογικοί κατάλογοι, κατάστιχα βασιλικών εσόδων, επιτύμβιο υλικό. Η απογραφή ωστόσο, των πηγών εκείνων που εισάγουν κατευθείαν στη συλλογική ψυχολογία των κοινωνιών, είναι η βασική μέριμνα των ιστορικών της νοοτροπίας. Τέτοιες μαρτυρίες συνιστούν για την εποχή π.χ. του Μεσαίωνα, οι εξομολογήσεις αιρετικών, τα διαδικαστικά της ιερής εξέτασης, τα πρακτικά των δικών, τα έγγραφα απονομής χάριτος σε εγκληματίες όπου περιγράφεται με λεπτομέρειες το έγκλημα που διαπράχθηκε ή τα έγγραφα των καταδικαστικών τους αποφάσεων. Αναζητούνται με αυτόν τον τρόπο τα τεκμήρια εκείνα που αναδεικνύουν τα συναισθήματα ή τις περιθωριακές – παρεκκλίνουσες συμπεριφορές που ωστόσο, οριοθετούν την κοινή νοοτροπία. Τα λογοτεχνικά επιπλέον, κείμενα και οι καλλιτεχνικές μαρτυρίες αποτελούν σημαντικές πηγές για την ιστορία της νοοτροπίας, που δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα στοιχεία του φανταστικού, αφού δεν ενδιαφέρεται για τα «αντικειμενικά» φαινόμενα, αλλά για τον τρόπο αναπαράστασής τους (Iggers, 1991).

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΝΟΟΤΡΟΠΙΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ «ΜΟΝΤΑΓΙΟΥ» (ΔΕ ΡΟΥΑ ΛΑΝΤΥΡΙ) ΚΑΙ ΤΩΝ «ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΩΝ ΒΑΣΙΛΙΑΔΩΝ» (ΜΑΡΚ ΜΠΛΟΚ)

Η μεγαλύτερη μορφή της ιστορίας των νοοτροπιών, που αποτελούσε το ουσιαστικά καινοτόμο, κατά τον Αντρέ Μπουργκιέρ, στοιχείο που εισήγαγαν τα *Annales* στον χώρο της ιστορικής επιστήμης, υπήρξε σύμφωνα με τους περισσότερους ιστορικούς ο Φεβρ. Ο Πήτερ Μπερκ ωστόσο, ισχυρίζεται ότι ο Μπλοχ έγραψε το πρωτοπόρο έργο της ιστορίας των νοοτροπιών, δηλαδή το βιβλίο *Les rois thaumaturges (1924)* (Γαγανάκης, 1991: 38, 40 - 41). Το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε πριν από την ίδρυση των *Annales* (1929) και μελετούσε την πίστη των Άγγλων και των Γάλλων της Μεσαιωνικής εποχής στη μαγική – θαυματουργική δύναμη των βασιλιάδων που θεράπευαν τη χοιράδωση (*διόγκωση των αδένων του λαιμού*), ενταγμένη στο ευρύτερο πλαίσιο της μεσαιωνικής αντίληψης για τη βασιλεία (Iggers, 1991). Διερευνά, λοιπόν, στο έργο του αυτό ο Μπλοχ τις τελετές θεραπείας και τις αντιλήψεις για τον υπερφυσικό χαρακτήρα που αποδιδόταν για καιρό στη βασιλική εξουσία συνιστώντας αυτό που θα αποκαλούσαμε ως «μυστικισμό της μοναρχίας» διαδεδομένο σε όλους τους λαούς της Ευρώπης. Για την κατανόηση, λοιπόν, της σημασίας της μοναρχίας για τους ανθρώπους της μεσαιωνικής εποχής, δεν αρκείται μονάχα στη μελέτη του διοικητικού και νομικού πλαισίου της εποχής, αλλά εξετάζει τις δοξασίες και τους μύθους που περιέβαλαν τους βασιλικούς οίκους (Bloch, 1983: 16 – 20).

Οι θαυματουργικές θεραπείες των βασιλιάδων είναι ένα από τα πιο γνωστά υπερφυσικά φαινόμενα, στα οποία πίστευε πλήθος ανθρώπων για περισσότερους από οκτώ αιώνες. Ο Μπλοχ προβληματίζεται για το πώς μπορούσαν να υφίστανται αυτές οι «συλλογικές πλάνες» για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ιστορική έρευνά του τον οδηγεί στο συμπέρασμα πως μόνο ένας αριθμός αρρώστων ανακτούσε πραγματικά την υγεία του, τις περισσότερες μάλιστα φορές, η θεραπεία ήταν μερική και παροδική. Επιπλέον, συχνά οι θεραπείες δεν αφορούσαν τη χοιράδωση αλλά διάφορα άλλα είδη παραμορφωτικών ασθενειών, ηπιότερης μορφής, τα συμπτώματα των οποίων γνώριζαν ύφεση λίγο καιρό μετά την πρώτη εμφάνισή τους. Σχετικά με την ίδια τη χοιράδωση επισημαίνει ότι δεν είναι εύκολα θεραπεύσιμη αρρώστια, όμως συχνά μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι έχει αποθεραπευτεί, ύστερα όμως, από ένα χρονικό διάστημα επανεμφανίζεται στο ίδιο σημείο ή αλλού. Έτσι προέκυψε η πίστη στη θεραπευτική - θαυματουργική δύναμη των βασιλέων. Η πίστη αυτή στο βασιλικό θαύμα δεν αποτελεί κάτι παραπάνω από το αποτέλεσμα ενός συλλογικού λάθους, που στην πραγματικότητα μάλλον ωφελούσε, διότι απέτρεπε τους αρρώστους να χρησιμοποιήσουν πιο επικίνδυνες θεραπευτικές μεθόδους - γιατροσόφια - της εποχής, ώστε από αυτήν την άποψη να χρωστάνε πραγματικά χάρη στους βασιλείς τους (Bloch, 1983).

Σ' αυτό το φαινόμενο που θα αντιμετωπιζόταν από άλλους ιστορικούς ως κατάλοιπο πρωτόγονων εποχών, ο Μπλοχ αποδίδει κοινωνική σημασία, καθώς οι θεραπευτικές ιδιότητες του βασιλιά πρόσφεραν τη συμβολική βάση της νομιμοποίησης της εξουσίας του, που οι θεσμοί έρχονται απλώς να επιβεβαιώσουν (Σκουτέρη, 1982). Πρόκειται, λοιπόν, για την εξέταση μιας συλλογικής νοοτροπίας μυστικιστικών δοξασιών, ηθικών τάσεων και συναισθηματικών σχέσεων που διαχέονται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και εξετάζονται στη βάση των οικονομικών και δημογραφικών συνθηκών της εποχής (Γαγανάκης, 1991). Η νομιμόφρονα στάση απέναντι στη βασιλική εξουσία βρίσκει την ερμηνεία της ενδεχομένως στις αντιλήψεις για τον υπερφυσικό χαρακτήρα που αποδίδεται στην τελευταία. Το στοιχείο όμως, της πολιτικής ιστορίας δεν παρακάμπτεται από την ιστορία αυτή των νοοτροπιών, αλλά εντάσσεται σε μια ευρύτερη σφαίρα, μακρά ως προς τη διάρκεια, που καλύπτει όλες τις όψεις της κοινωνίας, και τοποθετείται στην καρδιά του βιβλίου. Οι τελετουργίες της ίασης, του βασιλικού χρίσματος και της στέψης αποτελούν ταυτόχρονα αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους θρησκευτικούς και τους κοσμικούς ηγέτες, που ανταγωνίζονται για το προβάδισμα στη μεσαιωνική κοινωνία. Όσο η απολυταρχική εξουσία αποδυναμώνεται, κατά τον 16^ο – 17^ο αιώνα, τόσο αναζητά ερείσματα στον θεϊκό χαρακτήρα των εκπροσώπων της, ώσπου να καταλυθεί οριστικά με την πρόοδο του ορθολογισμού στα χρόνια του Διαφωτισμού και με τη διάδοση των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης. Μαζί με την κατάρρευση του απολυταρχικού συστήματος, χάνεται και η αντίληψη περί βασιλείας μιας ολόκληρης εποχής, της μεσαιωνικής, τη στιγμή που ένας νέος κόσμος αναδύεται (Dosse, 1993).

Η εργογραφία των *Annales* στην πρώτη μεταπολεμική εικοσαετία επικεντρώνεται στην ποσοτική και τη σειραϊκή ιστορία που ανοίγει το δρόμο στην ευρύτερη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή στην ιστορική έρευνα και συντελεί στην ποσοτικοποίηση της

ιστορίας. Αντικείμενο της έρευνας γίνονται τώρα τα φορολογικά κατάστιχα, τα μοναστηριακά αρχεία, οι διαθήκες, τα συμβόλαια, οι στρατολογικές καταστάσεις που αποτελούν μετρήσιμες σειρές και δίνουν ώθηση στη δημογραφική ιστορία και στην ιστορία των οικογενειακών δομών, των μορφών οργάνωσης, των καθημερινών σχέσεων, των φόβων, των φιλοδοξιών, των συλλογικών νοοτροπιών των δύο φύλων απέναντι στον έρωτα και στο θάνατο. Το ενδιαφέρον των ιστορικών των *Annales* εκείνη την εποχή εστιάζεται σε περιορισμένες γεωγραφικά περιοχές, ακόμη και σε χωριά της Γαλλίας. Χαρακτηριστικό έργο εκείνης της περιόδου είναι το *Montaillou* (1975) του Λαρυντί, που γνώρισε πωλήσεις των έξι εκατομμυρίων αντιτύπων, βασισμένο στις λεπτομερείς μαρτυρίες του ιεροεξεταστή Ζακ Φουρνιέ που στη συνέχεια ανελίχθηκε στο αξίωμα του Πάπα (Γαγανάκης, 1991· Ladurie, 1983).

Στο επίκεντρο της μελέτης του Εμμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί βρίσκονται οι κάτοικοι του *Montaillou* τον 14^ο αιώνα, οπαδοί της αίρεσης των «καθαρών». Το πεδίο είναι πρόσφορο για την εισβολή της ιστορικής ανθρωπολογίας η οποία μέσα από ένα σύνολο αφηγήσεων ανασυνθέτει τη ζωή ανδρών και γυναικών που διαπνέεται από μια αρχέγονη λαϊκή κουλτούρα. Οι αφηγήσεις προέρχονται από τους κατοίκους του χωριού, που ανακρινόμενοι από τον ιεροεξεταστή Φουρνιέ ως ύποπτοι αιρετικοί εκφράζουν στις καταθέσεις τους τις προσωπικές σκέψεις των κοινών ανθρώπων εκείνης της εποχής (Iggers, 1991). Ο ιεροεξεταστής Φουρνιέ αποζητώντας την αλήθεια θέτει πειστικά ερωτήματα στους κατηγορούμενους, οι οποίοι καλούνται να δώσουν λεπτομερείς περιγραφές των πτυχών του καθημερινού τους βίου. Ο ιεροεξεταστής στην προσπάθειά του να πείσει τους αιρετικούς για τη διπλή φύση του Χριστού και να σώσει τελικά τις ψυχές τους παρεμβαίνει στις απολογίες τους και ζητά επιπλέον πληροφορίες για τη ζωή τους. Οι καταθέσεις των κατηγορουμένων συνιστούν πολύτιμες πηγές της ιστοριογραφικής αυτής έρευνας. Από τα πρακτικά των δικών μαθαίνουμε για τις καταδικαστικές αποφάσεις και τις επιβληθείσες ποινές που περιλαμβάνουν φυλάκιση, δήμευση περιουσιών, προσκυνήματα και άλλες σφραγιστικές ως προς το δόγμα μεθόδους. Σε πέντε ωστόσο, αιρετικούς μαθαίνουμε ότι επιβλήθηκε η θανατική καταδίκη με καύση στην πυρά (Ladurie, 1983).

Ο Λαντυρί αντιμετωπίζει τα έγγραφα των καταθέσεων των κατοίκων του χωριού που αντικρούουν τις κατηγορίες για μαγεία, σαν να ήταν σημειώσεις από επιτόπια εθνογραφική έρευνα. Ο Φουρνιέ μετατρέπεται έτσι αναδρομικά σε έναν εθνογράφο. Τα θέματα μάλιστα, που αναπτύσσονται στο βιβλίο έχουν φανερά ιστορικό και ανθρωπολογικό χαρακτήρα, αφού αναφέρονται στις σχέσεις των δύο φύλων, στον έρωτα, τον γάμο, την εργασία, τον τρόπο διασκέδασης, τους χώρους συνέντευξης, τους τρόπους εκδήλωσης αλληλεγγύης, τον καθημερινό βίο των ανθρώπων του μεσαιωνικού αυτού χωριού, τις υλικές εκφάνσεις του βίου τους και την αγροτική τους κουλτούρα, μέσα από αναφορές σε συγκεκριμένα πρόσωπα που φωτίζουν με την ιστορία τους τις ευρύτερες εκφάνσεις της ζωής των ανθρώπων εκείνης της περιοχής. Προβάλλεται με αυτόν τον τρόπο η νοοτροπία αυτής της κοινωνίας στη βάση της οποίας εμπεριέχεται η μακράς διάρκειας δομή μίας κοινωνικής οργάνωσης που στηρίζεται στον οίκο και την οικογένεια (Ladurie, 1983· Σκουτέρη, 1982).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σειραϊκή και ποσοτική ιστορία εμφανίζει ωστόσο, ορισμένες αδυναμίες που εντοπίζονται στον περιορισμό του ερευνητικού πεδίου στο προεπαναστατικό καθεστώς της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Ιταλίας, αγνοώντας εντελώς, τις κατοπινές βιομηχανικές κοινωνίες, οι οποίες δεν προσέφεραν στην έρευνα σταθερές δομές και σειρές στοιχείων προς μελέτη. Η εμμονή επιπλέον, της ποσοτικής και σειραϊκής ιστορίας σε σταθερές σειρές δημιουργεί την εντύπωση μίας στατικής και μη μεταβαλλόμενης εικόνας των κοινωνικών δομών στην ανθρώπινη ιστορία, καθιστώντας την έτσι αδύναμη να συλλάβει τις συγκυριακά συντελούμενες ταχείες κοινωνικές μεταβολές που δημιουργούν τομές στην εξέλιξη της ιστορικής πραγματικότητας. Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχτεί πως η ποσοτικοποίηση δεν συνιστά τον καταλληλότερο τρόπο προσέγγισης όλων των ιστορικών πραγματικοτήτων, καθώς η ιστορική έρευνα δεν ενδιαφέρεται μόνο για την περιγραφή και την καταμέτρηση, αλλά μελετά και το «γιατί» εκτός από το «πώς» αναζητώντας την αιτιολόγηση, την εξήγηση της ιστορικής πραγματικότητας. Αυτό το οποίο δε θα πρέπει τελικά, να μας διαφεύγει είναι ότι

καμιά μεθοδολογία δεν είναι «αγνή» και πως συχνά τα στοιχεία μίας έρευνας προσφέρονται για ποικίλες αλλά και αντικρουόμενες μεταξύ τους ερμηνείες (Γαγανάκης, 1991: 56 – 57).

Εκείνο που εξακολουθεί να διακρίνει ακόμη και σήμερα τα κείμενα των *Annales*, είναι ότι εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην κουλτούρα και τα σύμβολα ανοίγοντας νέους δρόμους στην ιστορική επιστήμη που μελετά την κουλτούρα και την κοινωνία. Η επιρροή των *Annales* υπήρξε διεθνής, ενώ επεκτεινόμενη στις σοσιαλιστικές χώρες συντέλεσε στη στροφή της ιστορικής έρευνας στην υλική κουλτούρα και στην καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων περισσότερο κι απ' ό,τι ο δογματικός μαρξισμός. Η ποικιλία των προσεγγίσεων των ιστορικών των *Annales* οδήγησε ωστόσο, και σε αντιφατικές επιλογές τα μέλη τους. Κάποιοι ιστορικοί του περιοδικού στράφηκαν στις κοινωνικο – επιστημονικές προσεγγίσεις που στόχευαν στην αντικειμενική γνώση. Ο Μπρωντέλ έδωσε με τη σειρά του έμφαση στις σταθερές δομές και τις υλικές βάσεις της κουλτούρας. Άλλοι ιστορικοί ακολούθησαν ως τις μέρες μας την ισχυρή παράδοση των Μπλοχ και Φεβρ που στηρίζεται περισσότερο σε πηγές, όπως είναι η τέχνη, η λαϊκή κουλτούρα και τα έθιμα, αναδεικνύοντας ποιοτικότερους τρόπους σκέψης και συχνά μειώνοντας την απόσταση που χώριζε την ιστορία από τη λογοτεχνία, δίνοντας γόνιμα αποτελέσματα. Η έντονα ανθρωπολογική χροιά των έργων αυτών τα αποστασιοποίησε από τον επιστημονισμό που χαρακτήριζε μεγάλο μέρος της κοινωνικο – επιστημονικής σκέψης, αλλά και από την πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού, εστιάζοντας έτσι το ενδιαφέρον τους στον προνεωτερικό κόσμο (Iggers, 1991). Τελικά, «μέσα από σχολές, θεωρίες, διαφορετικές οπτικές και μεθόδους, η ιστορία προχωρά αναζητώντας συνεχώς νέους δρόμους και, όπως φαίνεται, η επιστήμη αυτή του παρελθόντος έχει μέλλον» (Γιαννόπουλος, Οικονομοπούλου, Κατσουλάκος, 1989: 9).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bloch, M. (1994). *Απολογία για την ιστορία*, (μτφ. Κ. Γαγανάκης). Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις / Δοκίμια 2.

Bloch, M. (1983). *Les rois thaumaturges*, Paris: Gallimard.

Γαγανάκης, Κ. (1991). «Τα Annales 1929 – 1950: Σχολή Ιστορίας ή κίνηση ιστορικών», *Θεωρία και Κοινωνία* 5: 29 – 66.

Γιαννόπουλος, Γ., Κατσουλάκος, Θ. & Οικονομοπούλου, Ξ., (1989). *Εισαγωγή στις ιστορικές σπουδές*, Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Dosse, F. (1993). *Η ιστορία σε ψίχουλα*, (μτφ. Α. Βλαχοπούλου). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Duby, G. (2000²). *Η ιστορία συνεχίζεται*, (μτφ. Ρένα Σταυρίδη – Πατρικίου). Αθήνα: Ολκός / Μικρή Άρκτος.

Ginzburg, C. (1994). *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μωλωναί του 16^{ου} αιώνα*, (μτφ. Κ. Κουρεμένος). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Goff, J.(1983). «Οι Νοοτροπίες: Μια διαφορετική ιστορία», Norra, P. & Goff, J. επιμ., *Το έργο της ιστορίας*, Ράππας [1975], 316 – 338.

Iggers, G. (1999). *Η ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, (μτφ. Ματάλας Παρασκευάς). Αθήνα: Νεφέλη.

Iggers, G., (1991). *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, (μτφ. Β. Οικονομίδης). Αθήνα: «Γνώση».

Ladurie, E. (1983). *Montaillou, Village Occitan de 1294 a 1324*, Paris: Gallimard.

Σκουτέρη – Διδασκάλου, Ν. (1982). «Annales, Past and Present, Review: τρία μαχητικά περιοδικά ιστοριογραφίας», *Ο πολίτης*, τ. 52 (Ιούνιος – Ιούλιος): 56 – 72.